

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

דיין האמת: רגישות, הצדקה והתמודדות

במועד א... ואינה רלוונטית ל"דבר שלא ניתן לו" (כגון אי זכיה בפיס וכדומה).

לסיכום נקודה זו דומה כי על האדם לעמוד אל מול עצמו ולבדוק על אילו דברים הוא מרגיש כאב אמתי המצדיק ברכת דיין האמת. דומה שבירור אישי בנושא יכול לסייע לאדם לקבוע את סדרי העדיפויות הנכונים בחייו. נושא זה חורג כמובן בהרבה מעצם הדיון ההלכתי בשאלת חיוב הברכה.

נדון עתה בקצרה במשמעותה האמונית (או כמקובל בלשון המדע "התאולוגית") של הברכה. דיון זה הוא כמובן חלק מהדיון בשאלת "צדיק ורע לו", דיון שימיו כימות עולם מאז אברהם, משה ואיוב ועד לספרות האמונית המרתקת המתפרסמת בדורנו בעקבות אירועי השואה או אירועים טראומטיים אחרים לפרט ולכלל. הרמב"ם, בעקבות המשנה, מבאר את יסוד הברכה בקבלה מלאה של עול מלכות שמים ובהבנה כי כל דבר הנעשה בעולם הוא בגדר פעולה צודקת של הבורא גם אם אין אנו מסוגלים להבינה בעינינו:

חייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש, כדרך שמברך על הטובה בשמחה, שנאמר "ואהבת, את ה' אלוהיך [...] ובכל מאודך". ובכלל אהבה זו היתרה שנצטוונו בה, שאפילו בעת שיצר לו, יודה וישבח בשמחה. (ברכות ג, י).

תפיסת עולם זו, המחנכת את האדם להבין כי כל הנעשה בעולם, גם אם הוא מתגלה כרגע כאירוע קשה וכואב הוא מעשה ידיו של הבורא, עומדת גם בבסיס דבריו המפורסמים של החזון איש בספרו אמונה וביטחון (פרק ב). בדבריו, היוצאים כנגד זרמים מסוימים בחסידות ובתנועת המוסר שטענו אחרת, מסביר החזון איש כי פירושה של מידת הביטחון אינו אמון בכך שדברים יסתדרו תמיד לטובה, אלא שגם האירועים הבעייתיים והחשוכים שבעולמנו הם פרי החלטתו ומעשיו של הקב"ה. לפרשנות זאת של הברכה משמעות רבות הקשורות גם לפולמוסים ציבוריים כאלו ואחרים העולים מדי פעם על סדר היום. הרוצה להעמיק בנושא יעיין בספרות הנרחבת על מידת הביטחון האמתית ומשמעותה.

ברכת דיין האמת, שהלואי שלא נזדקק לה, היא אם כן אחת מאבני היסוד בחינוכו של האדם המאמין בפיתוח רגישותו לרע ולסבל. רע איננו דורש התעלמות או הכחשה, אלא עמידה מולו במלוא העוצמה והודאה בקיומו. ברכת "דיין האמת" מפתחת תפיסת אמונה חזקה ואיתנה היודעת לא רק "להגיד בבוקר חסדך", אלא גם "ואמונתך בלילות".

יוסי לונדין

ההתמחות להיסטוריה ותכנית אזרחות

ברכת דיין האמת היא אחת מהברכות הנושאות בקרבן עומק הלכתי, מחשבתי ואף רגשי משמעותי ביותר. להלן ננסה לגעת בקצרה בכמה מהיבטיה של ברכה זו. מקורה של הברכה, כמו גם ברכות רבות אחרות, היא בפרק האחרון של המשנה במסכת ברכות (ט ע"ב) שבה מצווה האדם לברך "על בשורות רעות ברכת דיין האמת". על בסיס משנה זו נערכו בספרי ההלכה והמחשבה היהודית לדורותיה שני דיונים מרכזיים. הראשון שבהם עסק בהגדרת האירועים הראויים לברכה זו, והשני עסק בתפיסה האמונית העומדת מאחוריה. ראשית נדון בקצרה בשאלה מה הם האירועים שבהם נדרש אדם לברך את ברכת דיין האמת. המשנה מגדירה כאמור אירועים אלו כבשורות רעות. הפוסקים התחבטו בשאלה אם בשורות רעות הן אירועים הנתונים להגדרה סובייקטיבית (ולפיה כישלון במבחן או תקלה ברכב יכולים גם הם לחייב את ברכת דיין האמת) או שמא מדובר באירועים אובייקטיביים שבהם לית מאן דפליג על כך שמדובר באירועים קשים וכואבים (כגון מיתה או מחלה קשה, לא עלינו). שאלה נוספת היא אם יש לברך את הברכה אך ורק בעקבות אירועים הנוגעים ישירות לגופו, לממונו או לרגשותיו של המברך או גם על אסונות עולמיים, לאומיים או קהילתיים דורשים ברכה זו. הגמרא במסכת ברכות (דף ס), הרמב"ם (הלכות ברכות פרק י, הלכה ג), השולחן ערוך (אורח חיים, סימן רכב, סעיף ג) והפוסקים לדורותיהם התחבטו ארוכות בשאלה זו. בדברינו כמובן אין בגדר הלכה פסוקה וכל הנדרש לצערו לנושא ישאל את רבותיו, אולם מדברי המשנה ברורה דומה כי יש לברך על כל בשורה רעה משמעותית, בין ביחס ליחיד וכל שכן ביחס לציבור, ברכת דיין האמת בשם ובמלכות. עם זאת, המשנה ברורה מודה כי מנהג העולם הוא לברך רק בעת פטירתו של קרוב, ואילו בשעת בשורות רעות אחרות "העולם נוהגין לברך בלא שם מלכות ואינו נכון" (אורח חיים סימן רכג, סימן קטן ח). על פי דברים אלו של המשנה ברורה דומה כי על האדם להרגיל עצמו להבין ולחוש גם אסונות ציבוריים כאסונותיו האישיים ולברך דיין האמת בשם ובמלכות. אולם "העולם" המורגל ב"ספק ברכות להקל" בוחר שלא לעשות כן, ובכל מקרה שאינו מחייב דיני שבעה ואבלות כהלכתם, מסתפק בברכה ללא שם ומלכות. (תופעה דומה שלפיה בכל מקרה שאינו מובהק מעדיף הציבור לברך ללא שם ומלכות אנו מוצאים באחיותיה החיוביות יותר של ברכת דיין האמת: ברכת "שהחינו" וברכת "הטוב והמטיב").

עם זאת, חשוב לציין כי גם המשנה ברורה (סימן רכב, ביאור הלכה) מדגיש כי הברכה היא משמעותית רק לצער אמתי (ולא לחיוב לבצע מועד ב לאחר כישלון

פרשת דברים

"אלה הדברים" (דברים א, א)

מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים [...] כך אמרו חכמים המלבין פני חבריהם ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

תפקידנו, כמורות לעתיד, הוא לחנך את תלמידיו ולכוונם בדרך הישר והאמת. פעמים נדרש להוכיח את התלמידים על מעשה שעשו הן ברמת הפרט הן ברמת הכלל. עלינו לזכור כי מצוות התוכחה לא מצדיקה העלבת התלמיד. עלינו להקפיד לשמור על כבודם ולא נישא עליהם חטא.

עלינו לזכור כי לא תמיד יש צורך להגיב; לעתים ראוי להימנע. לדוגמה: בבוקר כבר הערנו לתלמיד ולכן אין זה כדאי להעיר לו בשנית, אפילו לא בנושא אחר. התלמיד עלול להרגיש ש"המורה מחפש אותו" וכוונתו הטובה של המורה תפוספס. במקום ברכה נמצא חלילה קללה.

כדאי לשים לב לשלושה עקרונות חשובים שמביא המלבי"ם לפני שמוכיחים:

א. "שיהיה המוכיח נקי מחטא", כלומר ההוכחה היא לשמה, לא מנגיעה אישית, וכן, שהמוכיח הוא דוגמה טובה ואוהב את מי שברצונו להוכיח;

ב. שיהיה המוכח מוכן לקבל תוכחה: שיהיה המוכיח יודע, מכיר ומבין את מצבו של המוכח. על כן כתבה התורה "עמיתך" ("הוכח תוכיח את עמיתך") וכן "אחיך". רק מנקודת מבט של אחים ועמיתים יש אפשרות להוכיח.

ג. "בסדר התוכחה ואיכותה", כלומר שידע המוכיח לסדר את התוכחה כראוי, לבחור את המילים הראויות ולא לבייש את המוכיח. הלבנת פני החבר והתלמיד היא עוון גדול ויצא שכרו בהפסדו. בחירת המילים המתאימות, המוזיקה הנכונה, העיתוי הרצוי, המקום והסביבה האנושית הראויה – הם סוד התוכחה המתקבלת.

יהי רצון שדברים היוצאים מן הלב ייכנסו אל הלב ונזכה להעמיד תלמידים הרבה.

אושרית כהן

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולהיסטוריה

רש"י ד"ה "אלה הדברים" מביא את דברי הספרי: "לפי שהם תוכחות ומנהג כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודם של ישראל". על פי האמור בספרי רצה משה רבנו להוכיח את ישראל לפני הכניסה לארץ על כל החטאים שעשו לאורך שנות שהותם במדבר סיני, אבל מפני "כבודם של ישראל" לא אמר להם במפורש דברי תוכחות, אלא הזכיר רק את המקום כדי לרמוז על החטא שעשו במקום. לדוגמה ניתן לציין את ציון המקום "בערבה" כרמז לחטא בעל פעור שהיה בשיטים בערבות מואב, וציון המקום "מול סוף" על מה שהמרו בים סוף, שאמרו "המבלי אין קברים במצרים וכו'".

להוכחת הדברים ניתן להביא את דברי רש"י לד"ה "בן פארן ובן תופל ולבן": "אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מיצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיח על הדברים שתפלו על המן [...] ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים". מכאן, שכל מראה המקומות (שחלק אפילו אינם קיימים) נאמרו רק כדי להוכיח את ישראל ולא במישרין, אלא ברמז בלבד, כפי שאמרנו – בשביל כבודם.

פירוש זה של רש"י עולה בקנה אחד עם פירושו לפסוק בויקרא יז. הפסוק מביא את המצווה "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תישא עליו חטא". רש"י מפרש: "לא תלבין את פניו ברבים", כלומר אף על פי שציון להוכיח את עמיתך אם ראית בו דבר עברה, עדיין מזהירה אותך התורה שלא תישא עליו חטא, שלא תלבין פניו ברבים. מצוות ההוכחה אינה ללא גבולות. התורה אינה מתירה לך בשם ההוכחה להלבין את פני החבר ואם אתה עושה כן הרי זו מצווה הבאה בעברה.

משה רבנו ע"ה לא רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים. בבואו להוכיח את ישראל חס הוא על כבודם ולא מוכיחם בצורה היכולה להלבין את פניהם, אלא ברמז בלבד, תוך ציון מקום החטא ולא החטא עצמו.

הרמב"ם בהלכות דעות פרק ו (הלכות ט-י) כותב:

המוכיח את חברו תחילה, לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנתאמר "ולא תישא עליו חטא". כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר "ולא תישא עליו חטא"

במעגלי העם היהודי

הסוכנות היהודית לארץ ישראל

הסוכנות היהודית לארץ ישראל, הידועה בשמה המקוצר הסוכנות היהודית, היא ארגון יהודי כלל עולמי שמרכזו בישראל, הפועל מכספי תרומות. הסוכנות היהודית הוקמה בשנת 1929 כזרוע המבצעת של ההסתדרות הציונית העולמית. הסוכנות היוותה לשכת קשר בין היישוב היהודי בארץ ישראל (פלשתינה-ארץ ישראל) ובין המנדט הבריטי. יושב ראש הסוכנות במשך מרבית שנות פעילותה עד הקמת המדינה היה דוד בן גוריון (1935–1948).

הסוכנות היהודית, יחד עם הוועד הלאומי, היוו למעשה את "הממשלה של המדינה שבדרך". הם היו אחראים על ניהול שוטף של כל העניינים הפנימיים של הקהילה היהודית בארץ. הם ניהלו בין היתר את: רשת החינוך; הרבנות הראשית; המועצות המקומיות; הקשר עם יהודי התפוצות; הקשר עם הנציב העליון וממשלת המנדט; עלייתם וקליטתם של עולים מרחבי העולם (כולל "העפלה"); גיוס כספים מיהודי התפוצות; קשר עם העולם וגיוס תמיכה להקמת המדינה.

עם הקמת המדינה העבירה הסוכנות את רוב תפקידיה לממשלה הזמנית, בראשותו של דוד בן-גוריון. כיום מתמקדת הסוכנות היהודית בשלושה תחומי עשייה עיקריים: עידוד עלייה; חינוך יהודי-ציוני בקהילות העולם וקשר עם יהדות העולם; חיזוק הקהילה היהודית בישראל.

במסגרת תחומים אלה מפעילה הסוכנות היהודית מרכזי קליטה, המעניקים לעולים החדשים את ביתם הראשון; במסגרת פרויקט "בבית ביחד" מלווים ישראלים ותיקים את משפחות העולים החדשים בצעדיהן הראשונים בארץ, מחברים אותן לרשת החברתית ומסייעים להסתגלותן; הורים לחיילים בודדים מגיעים ארצה, במסגרת פרויקט "קשת", לבקר את ילדיהם; הסוכנות היהודית מממנת קורסים מיוחדים לחיילים העולים במהלך שירותם הצבאי במטרה לסייע בקליטתם בחברה הישראלית, ומקיימת סדנאות הכנה לגיוס ולהכשרה לחיים האזרחיים לפני השחרור מצה"ל; פרויקט "נתיב", בשיתוף ממשלת ישראל, מתמקד בחיזוק הזהות היהודית והזיקה לארץ בקרב חיילים עולים חדשים; "הקרן למען עולים בודדים", בשיתוף עם האגודה למען החייל, מעניקה לחיילים מלגות מיוחדות לצרכיהם האישיים ולשמירת הקשר עם הוריהם שנותרו בחוץ לארץ; עשרות אלפי צעירים יהודים מכל העולם מגיעים לישראל בכל שנה באמצעות פרויקט "תגלית" המביא לישראל צעירים יהודים, ובתוכם בני ישראלים; הסוכנות מפעילה חמישה כפרי נוער המספקים סביבה נורמטיבית, בטוחה ותומכת שבה זוכים ילדים המוגדרים כ"ילדים בסיכון", לתמיכה רגשית וחינוכית; "שותפות ביחד" היא יזמה ייחודית המקשרת בין 550 קהילות יהודיות בכל העולם באמצעות 45 שותפויות בישראל. המעורבות ושיתוף הפעולה (בהתנדבות) יוצרים הפריה ותרומה הדדית בתחומים קהילתיים, חינוכיים, כלכליים ועוד.

בשנת תשס"ח זכתה הסוכנות היהודית בפרס ישראל בתחום מפעל חיים עבור תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מקורות

• אתר הסוכנות: <http://www2.jdc.org>, <http://jafi.org/JewishAgency/Hebrew/Home/>